

PROSOPON

NR 2 / 2012

[s. 127-134]

П.Б. Левін

Методологічні й методичні підходи до кількісної оцінки соціальної справедливості

Methodological and methodical approach to the quantification of social justice

Keywords: *quantification of social justice, methodological and methodical approach*

Соціально-економічна державна політика покликана забезпечити досягнення справедливості як загальнонаціональної мети. Очевидно, що успішно вирішувати цю проблему, не маючи показників її оцінки, не можливо. У наукових публікаціях недостатньо відображена і проблематика виміру справедливості при оцінці державної політики сталого розвитку. Аналіз наукових робіт з економіки і соціальних питань та місця справедливості в суспільних відносинах свідчить, що спеціалісти практично не торкаються показників рівня справедливості при реалізації політики сталого розвитку. Складність причинно-наслідкового зв'язку між справедливістю і сталістю обумовила переважно суб'єктивний підхід до інтерпретації взаємозв'язку цих процесів.

Для розуміння того, що відбувається з рівністю можливостей і доступу населення до соціально важливих благ, передбачається використати багатомірний підхід, який спирається на вивчення соціальних параметрів даної проблеми. Його перевага полягає в тому, що враховується роль людського фактору як детермінанти удосконалення соціальних інститутів і впливу на процеси сталого розвитку. Пропозиція по виміру рівності

спрямована на оцінку соціального благополуччя, якості життя, зниження рівня соціальної напруги і поляризації інтересів соціальних груп. Виявлення суспільно-політичних переваг в окремих соціальних групах і в суспільстві в цілому сприятиме формуванню справедливої соціальної політики в країні для досягнення сталого розвитку.

Вимір соціальної справедливості здійснюється за методом опитування щодо рівня задоволення потреб населення, які перебувають у різних соціально-територіальних спільнотах. Такий підхід у практичному плані дозволяє озброїти дослідників інформацією щодо стану суспільного усвідомлення рівня справедливості й необхідності прийняття управлінських рішень. Проте суто опитувальний метод не дозволяє прогнозувати рівень соціальної справедливості, а отже, оперативно реагувати на регулювання її рівня. У зв'язку з цим необхідно доповнювати методику додатковим дослідницьким інструментарієм. Зокрема, статистичними даними, диференціювати соціальну справедливість за рівнями прояву від помірної до критичної для побудови порядкових шкал показників потреб за рівнями, значимістю і ступенем задоволеності, інтерпретації їх під кутом зору реалізації стратегії сталого розвитку.

Запропонований метод аналізу соціальної справедливості дозволяє уникнути недоліків, які притаманні або опитувальним, або статистичним методам її оцінки. В якості основних якісних факторів оцінки справедливості виокремлюються такі, які потім можливо інтерпретувати через статистичні показники і на підставі цього розробити прогностичну модель значень соціальної справедливості з урахуванням її регіональної специфіки. Узагальнюючи підходи, що пропонуються в науковій літературі з приводу виміру якісних соціальних процесів, пропонується метод оцінки соціальної справедливості, який наведено нижче.

Методичні рекомендації по оцінці соціальної справедливості полягають у наступному¹. Для збору емпіричних даних використовуються два

¹ Г.В. Баранова, В.А. Фролов, *Разработка методики оценки уровня протестного потенциала населения в регионах РФ и краткосрочного прогнозирования протестной активности // Разработка методик и программных средств анализа и прогнозирования протестного потенциала населения в регионах РФ и его протестной активности (шифр Мониторинг-ПА): научно-исследовательская работа. Орел: НИЦ ФСО России, 2009; А. Кваша, *Социально-демографические проблемы роста социальной напряженности // Вестник статистики. 1992. № 1;**

інструменти: шкала важливості, призначення якої полягає у виявленні ступеня значимості для респондентів кожного з факторів, що значно впливають на соціальну справедливість в досліджуваному регіоні, та шкала невдоволеності, що призначена для визначення рівня невдоволеності респондентів становищем справ у регіоні по запропонованим параметрам. В обох випадках порядкові шкали мають встановлені межі.

Шкала важливості визначає «вагу» факторів у підсумковому значенні показника соціальної справедливості, яке здійснюється шляхом виявлення ступеня значимості для респондентів кожного з індикаторів. При анкетуванні доцільно використовувати порядкову шкалу з інтервалом значень від 1 до 6: а) зовсім не важливо; б) практично не важливо; в) скоріше не важливо, ніж важливо; г) скоріше важливо, ніж не важливо; д) важливо; е) дуже важливо.

Шкала невдоволеності визначає рівень невдоволеності респондентів по запропонованим параметрам і є основою для оцінювання показників, що характеризують рівень соціальної справедливості: а) повністю задоволений; б) практично задоволений; в) скоріше задоволений, ніж не задоволений; г) скоріше не задоволений, ніж задоволений; д) практично не задоволений; е) повністю не задоволений.

З метою використання одержаних даних у математичних формулах для розрахунку показників соціальної справедливості і побудови прогнозів вони нормуються на інтервал [0;1].

Для шкали важливості значення відповідей респондентів відображаються на нормований інтервал [0;1] у наступний спосіб:

$$B_{ij} = \frac{\chi_{ij} - \chi_{\min}}{\chi_{\max} - \chi_{\min}},$$

де B_{ij} - показник важливості і-го параметра для j-го респондента;

Для шкали невдоволеності значення відповідей респондентів обчислюється наступним чином::

$$X_{ij} = \frac{\chi_{\max} - \chi_{ij}}{\chi_{\max} - \chi_{\min}},$$

де X_{ij} - показник невдоволеності і-им параметром j-го респондента.

У результаті шкала важливості, яка відображає показники ступеню важливості факторів (і відповідні їй значення відповідей респондентів), має вигляд:

Не важливо Дуже важливо
 1.....2.....3.....4.....5.....6
 0,0 0,2 0,40,60,81,0

Шкала невдоволеності, що відображає показники рівнів невдоволеності респондентів факторів, має вигляд:

Повністю не задоволенийПовністю задоволений
 1.....2.....3.....4.....5.....6
 1.....0,8.....0,6.....0,4.....0,2.....0,0

У подальшій роботі використовуються нормовані значення.

Розрахунок показників, що характеризують соціальну справедливість, оснований на індивідуальних показниках соціальної справедливості респондентів (ІПСС_j) у регіоні в діючий період його розвитку:

$${}^2\ddot{I} \tilde{N}\tilde{N}_j = \sum_{i=1}^m Y_{ij} \quad (1)$$

де Y_{ij} - величина, що характеризує рівень невдоволеності j -го респондента оцінюваним i -им параметром і одночасно враховує міру його важливості (індивідуальний показник невдоволеності респондента відповідним фактором (див. формулу 2):

$$Y_{ij} = B_{ij} \square X_{ij} \quad , \quad (2)$$

де B_{ij} – показник ступеню важливості i -го параметру для респондента;

X_{ij} - показник рівня невдоволеності i -им параметром j -го респондента;

m - кількість факторів, що визначають соціальну справедливість у регіоні (за результатами експертного опитування).

Обрахування значення показника, що відображає рівень соціальної справедливості в досліджуваному соціумі, тобто індекс соціальної справедливості (ІСС) обраховується за формулою (3)

$${}^2\tilde{N}\tilde{N} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n {}^2\ddot{I} \tilde{N}_j \quad , \quad (3)$$

де n - фактичний обсяг вибірки.

Такий спосіб розрахунку дозволяє одержувати показник соціальної справедливості у різних соціальних групах (ІСС_Г) (наприклад, за етнічними, конфесіональними ознаками, за видом занять, за місцем проживання і т.ін.). З цією метою показники опитувань групуються за досліджуваними соціальними групами. Таке групування обумовлене тим, що вибірка цілеспрямована, квотна. Розрахунок ІСС_Г проводиться за формулою (4):

$${}^2\tilde{N}\tilde{N}_{\tilde{A}} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^k II \tilde{N}_j, \quad (4)$$

де k - кількість респондентів у досліджуваній соціальній групі.

Ранжування досліджуваних соціальних груп по ІСС_Г дозволяє виявити ті з них, у котрих накопичується потенціал соціальної несправедливості, що дає можливість органам влади й управління оптимізувати діяльність, стимулюючи групи до подолання відставання в якості життя, сприяючи соціальній справедливості, стабільному розвитку регіонів.

Значимий момент у запропонованій методиці - обрахування показника соціальної справедливості по кожному окремому фактору. Таким показником є величина, що характеризує ступінь невдоволеності респондентів оцінюваним індикатором і одночасно враховує міру його важливості - факторний показник (ФП_і), який обраховується за формулою (5):

$$\text{ФП}_i = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n Y_{ij} \quad (5)$$

Ранжування факторних показників дозволяє виявляти фактори ризику - показники, рівень невдоволеності якими з урахуванням ступеню їх важливості в регіоні «високий». Це дає можливість передбачати причини невдоволеності населення регіону і можливі акції протесту. Індикатори - необхідний фактор для підтримки цілісності соціальної системи.

Запропонований спосіб розрахунку дає можливість обрахувати факторні показники в окремих соціальних групах (ФП_{іГ}).

$$\text{ФП}_{iA} = \frac{1}{k} \sum_{j=1}^k Y_{ij}, \quad (6)$$

де k - кількість респондентів к досліджуваній соціальній групі.

Аналіз ФП_Г дозволяє виділити соціально-економічні й суспільно-політичні індикатори життя, які найбільшою мірою впливають на невдоволеність окремих соціальних груп регіону станом соціальної справедливості. Така детальна інформація важлива для пошуку конструктивного способу вирішення проблем сталого розвитку у регіоні, вона сприяє запобіганню дезорганізації соціально-економічної системи, безладу і нестабільності, матеріальним і моральним втратам.

Для інтерпретації розрахункових показників соціальної справедливості створена шкала, що дозволяє встановлювати відповідність між кількісними й якісними характеристиками її розвитку, а отже, формами прояву з метою недопущення дестабілізації. Шкала створюється шляхом розрахунку меж зміни індексу соціальної справедливості, а також рівнів соціальної справедливості, встановлених у цих межах і відображаючих значення величин індексу соціальної справедливості, які в них попадають. Розрахунок меж областей (рівнів соціальної справедливості) проводиться оперуванням нормованими числовими значеннями показників важливості й невдоволеності відповідно до схеми розвитку соціальної справедливості.

Розрахунки меж областей та їх підрівнів для інтерпретації значень ФП_Г проводяться подібно розрахункам для інтерпретації індексу соціальної справедливості без множення всіх відповідних величин на m (кількість факторів, що визначають соціальну справедливість у регіоні).

Загальний вигляд шкали для інтерпретації факторних показників може бути представлений у наступному вигляді (табл. 1):

Табл. 1. Шкала для інтерпретації показників соціальної напруги для конкретного етапу

Латентна стадія	Початкова (дифузна) стадія	Стадія явної соціальної напруги	Стадія соціального конфлікту
Фоновий рівень 0,1	Підвищений рівень 0,1-0,4	Високий рівень 0,4-0,7	Критичний рівень 0,7-1

Валідність шкал для інтерпретації ІСС і ФП_i обумовлена їх відповідністю показникам шкал важливості й задоволеності.

Загальний вигляд шкали для інтерпретації факторних показників представлений у таблиці 2.

Табл. 2. Шкала для інтерпретації факторних показників (ФП_i) соціальної справедливості

Латентна стадія	Початкова (дифузна) стадія	Стадія явної соціальної напруги	Стадія соціального конфлікту
Фоновий рівень <0,36	Підвищений рівень 0,36-0,64	Високий рівень 0,64-8	Критичний рівень 0,8-1

Складність явища, що розглядається, передбачає для його прогнозування використання комбінованих методів. Якщо на етапі виявлення факторів, які детермінують соціальну справедливість, і розрахунку індексу соціальної справедливості використовуються методи соціологічних опитувань, то на етапі побудови прогнозу необхідно їх доповнення статистичними методами, направленними на в'яснення внутрішніх взаємозв'язків між факторами, що визначають соціальну справедливість, виділення їх мінімальної кількості, побудову багатомірних функцій зв'язку факторів, що описують соціальну справедливість із достатнім ступенем точності. Мова йде про багатфакторне прогнозування, коли розглядаються рівняння регресії (тренди), залежні явно не тільки від часу, а і від інших факторів. У зв'язку з цим найбільш ефективний для прогнозування соціальної справедливості – метод множинного регресивного аналізу, направлено в основному на вирішення завдання системного аналізу багатомірних стохастичних об'єктів прогнозування.

Для побудови прогнозу рівня соціальної справедливості області з пріоритетних факторів, що формують соціальну справедливість, можна виокремити вісім некорельованих факторів: «невдоволеність діяльністю урядових структур», «рівень довіри до місцевої влади», «купівельна спроможність», «рівень злочинності», «забезпеченість житлом», «рівень безробіття», «доступність вищої освіти», «доступність медичної допомоги».

Встановлена форма залежності рівня індексу соціальної справедливості від детермінуючих факторів має вигляд множинної регресії:

$$ICC = \alpha_1\chi_1 + \alpha_2\chi_2 + \alpha_3\chi_3 + \alpha_4\chi_4 + \alpha_5\chi_5 + \alpha_6\chi_6 + \alpha_7\chi_7 + \alpha_8\chi_8 + \alpha_0,$$

де χ_1 - «невдоволеність діяльністю урядових структур», χ_2 - «рівень довіри до місцевої влади», χ_3 - «купівельна спроможність», χ_4 - «рівень злочинності», χ_5 - «забезпеченість житлом», χ_6 - «рівень безробіття»; χ_7 - «доступність вищої освіти», χ_8 - «доступність медичної допомоги».

Коефіцієнт множинної кореляції показує, наскільки вибрані фактори здатні визначати показник соціальної справедливості.

Summary

Socio-political policies should be fair. Social justice can be studied using specific indicators. The author has described them and their usefulness.